

Ett vidgat och reducerat stormaktstidsbegrepp - elevers förståelse av begreppet "stormaktstiden"

Johan Samuelsson och Joakim Wendell, Karlstads universitet

Denna undersökning handlar om begreppet "stormaktstidens" ställning i svensk historiekultur. Begreppets ställning har tidvis kommit att debatteras i media, huvudsakligen föranlett av att den senaste kursplanen i historia i Lgr 11 har infört begreppet "Östersjöriket", något som en del skribenter uppfattat som en reducering eller eliminering av begreppet "stormaktstiden" (Aftonbladet 2013-11-23, Expressen 2016-12-29, jfr även Metro 2017-01-04, SvD 2017-03-02). Debatten runt begreppet kan ses som en historiekulturell yttring i en tid då relationen mellan en historieskrivning med en traditionellt nationalistisk prägel samexisterar med ett mångkulturellt samhälle (jfr Berger & Conrad, 2015).

I undersökningen intresserar vi oss för hur elever har förstått begreppet "stormaktstiden". Som material använder vi elevsvar på det nationella provet i historia från 2013, som innehöll en fråga om just "stormaktstiden" som begrepp. Huvudsyftet med undersökningen är att undersöka vilken förståelse för detta begrepp som uttrycks i elevsvaren.

Som bakgrundsteckning tar undersökningen också upp hur begreppet "stormaktstiden" hanterats i tidigare kursplaner i historia.

Bakgrund

Tidsbegreppet "stormaktstiden" är bildat från ordet "stormakt", som började användas i Sverige på 1850-talet som beteckning på de stater i Europa som hade mest inflytande i den internationella politiken (SAOB "stormakt", jfr NE "stormakt"). Begreppet tycks ha lånats in från engelskans "great power", som enligt Webster (1921) användes i den brittiska diplomatin i slutet av napoleonkrigen som beteckning på de stater som kunder förväntas upprätthålla den framförhandlade freden, till skillnad från de stater som var med på den segrande sidan men inte kunde förväntas uppfylla sådana krav - specifikt Spanien och Sverige (Webster 1921:xliv).

Medan begreppet "stormakt" med Anders Berges (1995) terminologi kan ses som ett klassificerande begrepp, utgör "stormaktstiden" snarast ett kolligatoriskt begrepp, dvs ett begrepp som sammanför flera olika händelser under en gemensam etikett, och på så sätt kan

användas för att sortera och ordna historiska skeenden. Begreppet tycks ha börjat användas som beteckning på tidsperioden 1611-1718 i svensk historia på 1870-talet (SAOB, "stormaktstid").

Begreppet var dock inte etablerat i kursplanerna i historia vid denna tid. I 1878 års normalplan används i stället beteckningen "lutherska tidehvarfet" (NPL 1878: 26). I de två närmast följande normalplanerna, 1889 och 1900, har beteckningen "storhetstiden" införts (NPL 1889:33; NPL 1900: 38-39). Motsvarande beteckning används tidigare av Clas Theodor Odhner i dennes lärobok i Sveriges historia (Odhner 1870: 240, jfr även innehållsförteckningen). På 1890-talet har dock Odhner övergått till att använda "stormaktstiden" som beteckning på tidsperioden (Odhner 1899: 258, 295: jfr även innehållsförteckningen). En författare i en tidigare generation, Anders Fryxell, använde ingen av dessa beteckningar, utan nyttjade istället "Östersjö-väldet" (Fryxell 1859:174). Längre fram i tiden, hos Grimberg, är beteckningen "stormaktstiden" till synes fullständigt etablerad (Grimberg 1924: 152, 196, 285). Både Odhner och Grimberg brukar fortfarande beteckningen "storhetstid", men som värderande omdöme snarare än som kolligatoriskt begrepp (jfr Odhner 1899:295; Grimberg 1924: 188).

I kursplanerna försvinner begreppet "storhetstiden" helt under 1900-talet. I 1919 års undervisningsplan används ingen särskild beteckning på 1600-talet, utan istället talas det om "Gustav II Adolfs och hans båda efterträdares samt Karl XI:s och Karl XII:s tid" (UPL 1919: 102; "storhetstid" finns kvar i en fotnot på s. 106, då enbart avseende Gotland under senmedeltiden). I 1954 och 55 års kurs- och undervisningsplaner används formuleringen "skildringar ur svensk historia från omkring 1450 till omkring 1650", liksom en motsvarande för perioden 1650 till 1850 (KPL 1954: 33; UPL 1955: 97). Först i och med grundskolans införande vinner "stormaktstiden" insteg i styrdokumentet, då 1962 års läroplan uttryckligen nämner "stormaktstidens Sverige som ett innehåll (Lgr 62:253). Samma formulering finns med i supplementet till orienteringsämnena för Lgr 69 (Lgr 69 supplement: 35). Hänvisningar till "stormaktstiden" försvinner dock i Lgr 80, för att återkomma i Lpo 94, där det dock togs bort i revideringen år 2000 (Kursplaner 94:28; jfr Kursplan Hi 2000). Benämningen återfinns även i Lgr 11 som tidsbegrepp, samtidigt som beteckningen "Östersjöriket" införs (Lgr 11: xx). Observera också att stormaktstiden som begrepp användes i frågeställningar i uppsatsämnena för studentexamen. Text skulle studenterna 1886 besvara frågan "Vilka vore de förnämsta fördelarna och olägenheterna av den stormaktsställning, som Sverige intog på

1600-talet". 1929 fanns en uppgift som löd: "Den stormaktstidens insatser på den andliga odlingens område". I Landqvists (1957) "Så skriver man A i modersmålet" finns uppsatsämnen för studentexamen upptecknat för perioden 1864-1957. Här finns fem ämnen där begreppet Stormaktstiden används.

Begreppet "stormaktstiden" har alltså inte varit allenaordande som beteckning på tidsperioden 1611-1718 i svensk historieskrivning; konkurrerande beteckningar som använt är "Östersjöväldet", "Storhetstiden" och nu senast "Östersjöriket". Det kan dock diskuteras huruvida dessa olika beteckningar har samma konnotationer. Både "Östersjöväldet" och den moderna varianten "Östersjöriket" tar fasta på det svenska rikets geografiska positionering runt Östersjön, medan "Storhetstiden" och "stormaktstiden" ger andra associationer. Användningen av "Storhetstiden" framstår som snarast odelat positiv: tiden innebar någon form av storhet, även om denna inte är specificerad. "Stormaktstiden" kan på sätt och vis sägas specificera denna storhet, då en förlängning av beteckningen kan vara "den tid då Sverige var en stormakt". Själva det klassificerande begreppet "stormakt" kan ses som relationellt, då det implicerar att en stormakt är en stormakt i kraft av att erkännas som en sådan av omvärlden (jfr Webster 1921).

Det bör också påpekas att begreppet tidvis har fått en vidare betydelse. Florén et al (1992:7-8) anser att "stormaktstiden" bör anses börja redan 1561, då Sverige tog kontroll över delar av Estland. Detta stämmer överens med Michael Roberts studium av Sveriges "imperieperiod" 1560-1718. I svenska översättningar har Roberts monografi, med originaltiteln "The Swedish Imperial Experience", betecknande nog fått titeln "Sverige som stormakt" (Roberts 1979; Roberts 1980). De alternativa beteckningarna "Östersjöväldet" och "Östersjöriket" kan också uppfattas som den tid då Sverige hade besittningar runtom Östersjön, vilket, om Finland inkluderas, utvidgar beteckningens täckning till en tidsperiod från 1100-talets slut till 1809.

Material och metod

Undersökningen utgår ifrån elevsvar på en uppgift i nationella provet i historia år 2013.

Uppgiften har följande formulering:

I den vänstra spalten kan du läsa ett resonemang om tidsbegreppet frihetstiden. Resonera på ett liknande sätt om stormaktstiden!

Av vilket eller vilka skäl kallas perioden stormaktstiden?

Till detta kommer följande stödstruktur:

Av vilket eller vilka skäl kallas perioden frihetstiden?

Svar: den kallas så för att riksdagen och riksrådet under denna tid fick större frihet att påverka politiken. Nu fick riksdagsmännen exempelvis vara med och besluta om vilka lagar som skulle stiftas i landet eller om Sverige skulle gå i krig. Under enväldet hade kungarna kunnat bestämma sådana saker själva.

Materialet utgörs av de insamlade elevsvaren från 2013, som finns i Karlstads universitets provarkiv. I arkivet är proven kategoriserade utifrån provbetyg A-F, där A är det högsta möjliga resultatet och F anger att provresultatet inte är godkänt. De insamlade proven fördelar sig enligt följande:

Provbetyg	Antal
A	13
B	25
C	86
D	129
E	193
F	121
Totalt	567

I denna undersökning har samtliga 567 elevsvar använts för analysen.

Referenser

- Berge, A. (1995). Att begripa det förflutna. Förklaring, klassificering och kolligation i historievetenskapen. Studentlitteratur: Lund
- Berger, S. & Conrad, C. (2015) The Past as History. National Identity and Historical Consciousness in Modern Europe. Palgrave Macmillan: Basingstoke.
- Enkvist, I. (2017). "Sverige har gjorts arvlöst på sin historia", Svenska Dagbladet 2017-03-02 (<https://www.svd.se/sverige-har-gjorts-arvlost-pa-sin-historia/om/ledare-kolumnister>)
- Ewald, H. (2017). "Har Skolverket verkligen övergett begreppet 'stormaktstiden'?", Metro 2017-01-04 (<http://www.metro.se/artikel/har-skolverket-verkligen-avskaffat-begreppet-stormaktstiden>)
- Florén, A., Dahlgren, S. & Lindegren, J. (1992). Kungar och krigare. Tre essäer om Karl X Gustav, Karl XI och Karl XII. Atlantis: Stockholm.
- Fryxell, A. (1859) Berättelser ur svenska historien. Tjugondenionde delen. L.J. Hjerta: Stockholm.
- Grimberg, C. (1924) Svenska folkets underbara öden. III: Gustav II Adolfs, Kristinas och Karl X Gustavs tid. Norstedts: Stockholm.
- KPL 1954 (1954). Tim- och kursplaner för sjuårig folkskola. Fastställda av Kungl. Maj:t den 4 juni 1954.
- Kursplaner 94 (1994). Kursplaner för grundskolan. Fritzes: Stockholm.
- Kursplan Hi (2000). Kursplan - Historia. Skolverket. (<https://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/grundskoleutbildning/grundskola/grundskola2000/subjectkursinfo.htm?subjectCode=HI&tos=gr2000>)
- Landqvist (1957). Så skriver man A i modersmålet. Stockholm: Medens.
- Lgr 11 (2011). Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011. Fritzes: Stockholm.
- Lgr 62 (1962). Läroplan för grundskolan. Kungl. Skolöverstyrelsen: Stockholm.
- Lgr 69 supplement (1969). Läroplan för grundskolan. Supplement. Orienteringsämnen lågstadiet mellanstadiet. Liber: Stockholm.
- Lindqvist, H. (2013). "Vår dramatiska historia kan motivera nya generationer", Aftonbladet 2013-11-23 (<http://www.aftonbladet.se/nyheter/kolumnister/hermanlindqvist/article17895927.ab>)
- Lpo 94 (1994).
- Nationalencyklopedin. "Stormakt".
- NPL 1878 (1878). Normalplan för undervisningen i folkskolor och småskolor. P.A. Norstedt & Söner: Stockholm.
- NPL 1889 (1889). Normalplan för undervisningen i folkskolor och småskolor, utgifven år 1889. P.A. Norstedt & Söner: Stockholm.
- NPL 1900 (1900). Normalplan för undervisningen i folkskolor och småskolor, af kongl. maj:t nåder godkänd den 7 december 1900. P.A. Norstedt & Söner: Stockholm.
- Odhner, C.T. (1870) Lärobok i Sveriges, Norges och Danmarks historia för skolans högre klasser. Andra upplagan. P.A. Norstedt & söner: Stockholm.
- Odhner, C.T. (1899). Lärobok i fäderneslandets historia samt grunddragen af Norges och Danmarks historia för skolans högre klasser.
- Roberts, M. (1979). The Swedish Imperial Experience 1560-1718. Cambridge University Press: Cambridge.
- Roberts, M. (1980) Sverige som stormakt.

- Siwe, M. (2016). "Galet av Skolverket att överge stormaktstiden", Expressen 2016-12-29 (<http://www.expressen.se/ledare/malin-siwe/galet-av-skolverket-att-overge-stormaktstiden/>)
- UPL 1919 (1919). Undervisningsplan för rikets folkskolor den 31 oktober 1919.
- UPL 1955 (1955). Undervisningsplan för rikets folkskolor den 22 januari 1955. Utgiven av Kungl. Skolöverstyrelsen. Norstedts: Stockholm.
- Webster, C.K. (1921). British Diplomacy 1813-1815: Select Documents Dealing with the Reconstruction of Europe. Bell and Sons: London.